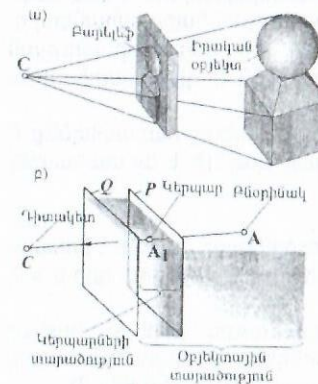

ՏԱՐԱԾՈՒԹՅԱՆ ԳԾԱՅԻՆ ԱՐՏԱՊԱՏԿԵՐՈՒՄԸ ԵՐԿՐՈՒ ՋՈՒԿԱՅԵՌ
ՅԱՐԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՎ ՍԱՅՄԱՆԱՓՎԱԿԱԾ ՏԻՐՈՒՅԹՈՒՄ

Կ. Սողոմոնյան, Կ. Թունանյան, Ջ. Դալլաքյան

Ներկայումս օբյեկտային կողմնորոշմամբ գրաֆիկական համակարգերում հիմնականում լուծված են օբյեկտների երկրաչափական և գուներանգային մոդելավորման, ինչպես նաև մոդելների իզոմետրիկ ձևափոխման խնդիրները: Լուծված չեն տարածության պրոյեկտիվ (կոլիմետր) ձևափոխությունների իրականացման խնդիրները: Սրա հետ կապված, մասնավորապես լուծված չէ այն խնդիրը, որը թույլ կտար անսահմանափակ տարածությունը պատկերել նախապես առաջադրված որևէ սահմանափակ տիրույթում: Այս խնդիրն ունի գործնական նշանակություն բարեյեֆների, գորեյեֆների, դեկորացիաների և այլ ռելիեֆային (տարածական) մոդելների նախագծման ավտոմատացված համակարգերի ստեղծման գործում:

Աշխատանքը նվիրված է իրական օբյեկտների ռելիեֆային պատկերների երկրաչափական մոդելավորման ալգորիթմների մշակմանը և մոդելների կառուցման գործընթացի ավտոմատացմանը:

Նկ. 1.

Մասնավորապես տվյալ հոդվածում դիտարկվում է իրար զուգահեռ երկու հարթություններով սահմանափակված շերտում տարածության ռելիեֆային հեռանկարի կառուցման խնդիրը, որի լուծման արդյունքում ստացված ալգորիթմների հիման վրա մշակվել է իրական օբյեկտների բարեյեֆների ավտոմատացված մոդելավորման տեխնոլոգիա (տես նկ. 1.ա):

Ռելիեֆային հեռանկարի կառուցման համար եռաչափ տարածության մեջ առաջադրենք երկու՝ P և Q զուգահեռ հարթությունները և C կետը՝ որպես դիտակետ (նկ. 2.բ): Բնօրինակները դասավորում ենք Q հարթությունից աջ դասավորված կիսատարածության սահմաններում, որը կանվանենք օբյեկտային տարածություն, իսկ դրանց կերպարները (ռելիեֆային հեռանկարները) պետք է տեղավորվեն P և Q հարթություններով սահմանափակված շերտի մեջ, որը կկոչվի կերպարների տարածություն: Խնդիր է դրվում ստանալ այն օրենքը (կանոնը), որը կապ է հաստատում օբյեկտային տարածության կետերի (A) և նրաց համապատասխան կերպարների (A_1) միջև: Այ կերպ ասած, անհրաժեշտ է ունենալ այն ձևափոխությունը, որը փոխմիարժեք համապատասխանություն է հաստատում օբյեկտային տարածության և կերպարների տարածության կետերի միջև (օբյեկտային ողջ տարածությունն արտապատկերում է P և Q հարթություններով սահմանափակված կերպարների տարածության վրա):

Դրված խնդրի լուծման համար անհրաժեշտ ձևափոխությունը պետք է բավարարի հետևյալ պայմաններին

ա) Օբյեկտային տարածության անհսկական կետերի բազմությունը պետք է համապատասխանության մեջ դրվի կերպարների տարածության սահմանը հանդիսացող P հարթության կետերի բազմության հետ, իսկ Q հարթության կետերը պետք է մնան անշարժ:

բ) Չևափոխության ինվարիանտներ պետք է լինեն անընդհատությունն ու ուղղագծությունը:

Ինչպես հայտնի է, այս երկու պայմաններին բավարարող ձևափոխությունը տարածության պրոյեկտիվ ձևափոխությունն է, որն ընդհանուր դեպքում համասեռ դեկարտյան կոորդինատների օգնությամբ ներկայացվում է հետևյալ հավասարումների տեսքով՝

$$\begin{cases} X_1 = a_1 X + b_1 Y + c_1 Z + d_1 U \\ Y_1 = a_2 X + b_2 Y + c_2 Z + d_2 U \\ Z_1 = a_3 X + b_3 Y + c_3 Z + d_3 U \\ U_1 = a_4 X + b_4 Y + c_4 Z + d_4 U \end{cases} \quad \Delta = \begin{vmatrix} a_1 & b_1 & c_1 & d_1 \\ a_2 & b_2 & c_2 & d_2 \\ a_3 & b_3 & c_3 & d_3 \\ a_4 & b_4 & c_4 & d_4 \end{vmatrix} \quad (1)$$

որտեղ $\Delta \neq 0$ դրանց որոշիչն է: Եկատենք, որ պրոյեկտիվ ձևափոխությունը կլինի փոխմիարժեք, եթե $\Delta \neq 0$: Այս պայմանի դեպքում կապահանջվի նաև երկրաչափական օբյեկտների անընդհատությունը և ուղղագծությունը, իսկ տարածության անհսկական հարթությունը համապատասխանության մեջ կդրվի սովորական հարթության հետ: $\Delta = 0$ դեպքում ստացվում է ձևափոխության այն մասնավոր տարբերակը, որը ողջ եռաչափ տարածությունն արտապատկերում է մեկ հարթության վրա, և որի արդյունքում կառուցվում է տարածության հարթ հեռանկարը:

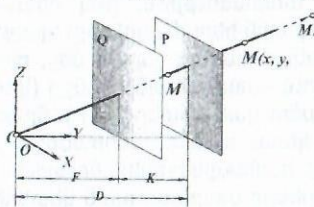
Ռելիեֆային հեռանկարների կառուցման համար $\Delta \neq 0$, իսկ տարածության յուրաքանչյուր կետը և նրա կերպարը պետք է դասավորվեն C դիտակետից դուրս եկող ճառագայթի վրա:

Եթե դեկարտյան կոորդինատային համակարգի սկզբնակետը համատեղենք C դիտակետի հետ, ապա վերոհիշյալ վերջին պայմանը կարելի է արտահայտել հետևյալ հավասարումներով՝

$$x_1 : y_1 : z_1 = x : y : z \quad (2)$$

Այսպիսով, ռելիեֆային հեռանկարի կառուցման գործընթացը կարելի է իրականացնել տարածության այնպիսի պրոյեկտիվ ձևափոխության միջոցով, որի $\Delta \neq 0$, և տեղի ունի (2) պայմանը:

Որոնելի ձևափոխության անալիտիկ բանաձևերը դուրս բերելու համար դեկարտյան կոորդինատների սկզբնակետը համատեղենք C դիտակետի հետ, իսկ Y առանցքը դասավորենք ուղղահայաց Q և P հարթություններին (նկ. 2):

Նկ. 2.

Դիտարկենք տարածության կամայական $M(x, y, z)$ կետը: Այս կետի M_1 կերպարը պետք է դասավորվի Q և P հարթությունների միջև և գտնվի դիտակետով անցնող CM ճառագայթի վրա: CM ճառագայթի կետերը, ինչպես նաև նրա M_∞ անհսկական կետը, կարելի է նկարագրել համասեռ (x, y, z, U) կոորդինատների օգնությամբ: Դրանց ոչ համասեռ կոորդինատները որոշվում են հետևյալ բանաձևերով՝

$$X = \frac{x}{U}; \quad Y = \frac{y}{U}; \quad Z = \frac{z}{U} \quad (3)$$

որտեղ U - ն դիտվում է որպես պարամետր և փոփոխվում է $0 \dots \infty$: Նրա 0 արժեքի դեպքում որոշվում է CM ճառագայթի M_∞ անհսկական կետը, իսկ ∞ արժեքի դեպքում C սկզբնակետը: Իսկ M_1 կերպարը թող որոշվի U_1 պարամետրի օգնությամբ, որը ևս կարող է փոփոխվել $0 \dots \infty$:

M և M_1 կետերի միջև որոնելի համապատասխանությունը կարելի է հաստատել՝ առաջադրելով U և U_1 պարամետրերի միջև կապ հաստատող $U_1 = f(U)$ ֆունկցիան: Չևափոխության գծայնությունն ապահովելու համար այդ ֆունկցիան փնտրում ենք

$$U_1 = mU + n \quad (4)$$

տեսքով: Ֆունկցիայի m և n գործակիցները որոշելու համար օգտագործենք ռելիեֆային հեռանկարի ստացման համար անհրաժեշտ նախապայմանները: Ռելիեֆի շերտի սահմանային P հարթության հեռավորությունը C դիտակետից նշանակենք D , շերտի հաստությունը՝ K (տես նկ. 2): Անշարժ կետերի Q հարթության հեռավորությունը դիտակետից կլինի՝ $F = D - K$:

Տրածության բոլոր անհսկական կետերի ($U = 0$) կերպարները պետք է դասավորվեն Q հարթության մեջ, այսինքն՝ $U = 0$ - ի դեպքում $Y_1 = D$, ուստի (3) և (4) - ից ստանում ենք՝

$$U_1 = \frac{Y_1}{D}; \quad n = \frac{Y_1}{D} \quad (5)$$

Եթե կետը դասավորված է Q հարթության մեջ՝ ապա նրա կերպարը համընկնում է այդ կետի հետ: Այս պայմանից ստանում ենք՝

$$m = \frac{K}{D} :$$

m և n գործակիցների արժեքները տեղադրելով (4) - ի մեջ ստանում ենք որոնելի ֆունկցիայի վերջնական տեսքը՝

$$DU_1 = KU + Y_1 : \quad (6)$$

(3), (5) և (6) - ից ստանում ենք որոնելի ձևափոխության հետևյալ անալիտիկ բանաձևերը՝ արտահայտված դեկարտյան կոորդինատներով.

$$\begin{cases} X_1 = \frac{DX}{Y_1 + K} \\ Y_1 = \frac{DY}{Y_1 + K} \\ Z_1 = \frac{DZ}{Y_1 + K} \end{cases} \quad \begin{cases} X = \frac{KX_1}{D - Y_1} \\ Y = \frac{KY_1}{D - Y_1} \\ Z = \frac{KZ_1}{D - Y_1} \end{cases} \quad (7)$$

(7) հավասարումներից բխում է, որ կերպարների Y_1 կոորդինատները սահմանափակ մեծություններ են և չեն գերազանցում D - ին, իրոք՝

$$\lim_{Y \rightarrow \infty} Y_1 = \lim_{Y \rightarrow \infty} \frac{DK}{Y + K} = D$$

Սա նշանակում է, որ տարածության ցանկացած օբյեկտի ռելիեֆային հեռանկարն իրոք տեղավորվում է նախապես առաջադրված K հաստությամբ շերտի մեջ:

тем окружность эпициклов с центрами в точках M_1 и M_2 , касающихся окружности деферента в точках D_1 и D_2 соответственно. Точки пересечения окружностей построенных эпициклов определяют возможные положения второго фокуса F_2' и F_2'' .

Условие существования точек пересечения:

$$r_1' + r_2' \geq S, \quad (1)$$

где

$$S = \sqrt{r_1^2 + r_2^2 - 2r_1r_2 \cos \Delta \nu}$$

— длина отрезка, соединяющего точки M_1 и M_2 , а

$$r_1' = 2a - r_1, \quad r_2' = 2a - r_2 \quad (2)$$

— радиусы построенных окружностей эпициклов.

Из неравенства (1) с учетом (2) получаем

$$a \geq (r_1 + r_2 + s) / 4. \quad (3)$$

Если не выполняется условие (1) или (3), то окружности эпициклов не пересекаются, и поставлена задача решения не имеет.

Проведем отрезки прямых, соединяющих фокусы F_2' и F_2'' с фокусом F_1 и точкой D_1 . Далее через начальную точку M_1 проведем прямые M_1K_1 и M_1K_2 , перпендикулярные к $F_2'D_1$ и $F_2''D_1$, и затем через их основания K_1 и K_2 проведем средние линии K_1C_1 и K_2C_2

треугольников $F_1D_1F_2'$ и $F_1D_1F_2''$. Отрезки K_1C_1 и K_2C_2 равны, так как являются половинами общей стороны $F_1D_1 = 2a$ треугольников $F_1D_1F_2'$ и $F_1D_1F_2''$.

Теперь можно построить эксцентры движения с центрами C_1 и C_2 и радиусом $C_1K_1 = C_2K_2 = a$ и далее эллиптические орбиты вокруг притягивающий центр F_1 с величиной большой полуоси a , проходящие через заданные точки M_1 и M_2 .

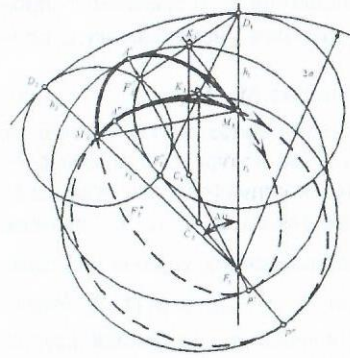

Рис. 1

2. Гиперболическая орбита. Предположим, что заданы два положения спутника M_1 и M_2 на гиперболической орбите вокруг притягивающего центра F_1 с величиной действительной полуоси a (рис. 2). Для определения положения второго фокуса проведем окружности деферента с центром F_1 и радиусом $2a$ и далее окружностей эпициклов с центрами в точках M_1 и M_2 , касающихся окружности деферента в точках D_1 и D_2 соответственно.

Определим теперь сумму радиусов r_1' и r_2' построенных эпициклов:

$$r_1' + r_2' = 2a + r_1 + 2a + r_2 = 4a + r_1 + r_2. \quad (4)$$

Из треугольника $M_1F_1M_2$ следует, что

$$r_1 + r_2 > S,$$

а затем с учетом (4) получим

$$r_1' + r_2' = 4a + r_1 + r_2 > S.$$

Последнее условие утверждает, что окружности эпициклов всегда пересекаются в двух точках F_2' и F_2'' , которые определяют возможные положения второго фокуса гиперболических орбит, проходящие через точки M_1 и M_2 .

Построения окружностей эпициклов с центрами C_1 и C_2 и радиусом

$C_1K_1 = C_2K_2 = a$ искомых гиперболических орбит (рис. 2) аналогичны построениям на рис. 1 для эллиптических орбит.

Следует отметить, что ни при каких положениях точек M_1 и M_2 гиперболический сегмент, ограниченный другой траекторией между точками M_1 и M_2 , а также хордой M_1M_2 , не содержит второго фокуса.

3. Параболическая орбита. Для того чтобы найти положение директрис параболических орбит, проходящих через точки M_1 и M_2 , построим сначала

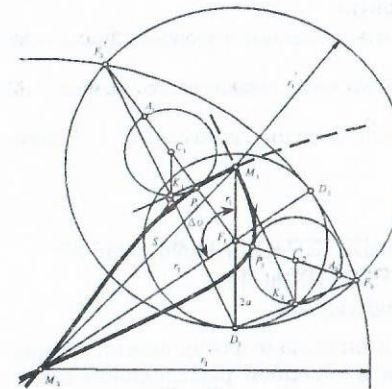

Рис. 2

окружности эпициклов с центрами в точках M_1 и M_2 , радиусы которых равны соответственно r_1 и r_2 . Очевидно, что эти окружности проходят через притягивающий центр F_1 . Известно [1-3], что директриса (деферент) искомой параболической траектории является общей касательной обеих окружностей. Поскольку можно провести две такие касательные, то они определяют две возможные параболические орбиты, которые отличаются направлением обхода притягивающего центра F_1 при движении от точки M_1 к точке M_2 .

Для определения положений осей указанных параболических орбит через притягивающий центр F_1 проведем прямые, перпендикулярные к их директрисам. Для построения вершин A_1 и A_2 параболических орбит сначала соединим притягивающий центр F_1 с точками D_1 и D_2 — точками

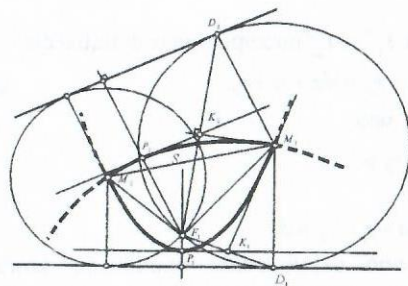

Рис. 3

касания начальной эпицикла с директрисами этих орбит. Далее через начальную точку M_1 проведем прямые M_1K_1 и M_1K_2 , перпендикулярные к прямым F_1D_1 и F_1D_2 соответственно. Затем через точки K_1 и K_2 проведем прямые, параллельные директрисам орбит. Эти прямые будут эксцентрами исследуемых орбит, которые, пересекаясь с соответствующими осями парабол, определяют искомые вершины P_1 и P_2 указанных орбит.

Литература

1. Эльясберг П. Е. Введение в теорию полета искусственных спутников Земли. - М.: Наука, 1965. - 540 с.
2. Охочимский Д. Е., Сихарулидзе Ю. Г. Основы механики космического полета. - М.: Наука, 1990. - 450 с.
3. Адамян В. Г. Альмагест-2. Геометрическая теория гравитации. - Ереван, ГАСПРИНТ, 2004. - 224 с.

ПАРАМЕТРИЗАЦИЯ ПОЗИЦИОННЫХ ОТНОШЕНИЙ ФИГУР В МНОГОМЕРНОМ ПРОСТРАНСТВЕ

К. Согомоян, Э. Амбарцумян

В основу определения позиционных отношений двух фигур лежит размерность множества их общих точек. Пусть в n -мерном расширенном евклидовом пространстве E^n заданы фигуры A и B , которые имеют множество общих точек, составляющих фигуру C (рис. 1а). Размерности ($\dim$) этих фигур обозначим: $\dim A = a$, $\dim B = b$, $\dim C = c$.

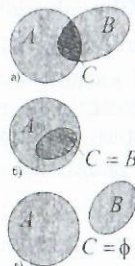

Рис. 1

Предположим $a \geq b$, тогда ясно, что $c \leq b$. В зависимости от значения размерности c можно различать следующие позиционные отношения фигур A и B .

1. $0 \leq c < b$. В этом случае имеет место отношение пересечения (рис. 1а): $A \cap B = C$. Множество C называется сечением фигур. В частности, когда $c = 0$, то сечением фигур будет точка (или конечное множество точек).
2. $c = b$. В этом случае фигуры B и C , очевидно, совпадают (рис. 1б), следовательно, имеет место отношение принадлежности: $B \subset A$.

3. Множество точек C целиком состоит из несобственных элементов пространства E^n . В этом случае имеет место отношение параллельности фигур A и B .

4. $c < 0$. В этом случае, как известно [1], множество является пустым: $C = \emptyset$, и имеет место отношение скрещивания: $A \cdot B$.

При решении конструктивных задач с помощью комплексного чертежа многомерного пространства часто возникает необходимость задания фигур с обеспечением того или иного их позиционного отношения. Корректное задание на чертеже таких фигур требует умения считать количество параметров, необходимых для обеспечения данного позиционного отношения.

Рассмотрим методику расчета количества этих параметров и выведем соответствующую формулу для позиционных отношений линейных фигур в пространстве E^n . Очевидно, что от линейности фигур A и B следует и линейность фигуры (множества) C .

Вычислим размерность e_c^n множества всех c -мерных линейных фигур, расположенных в пространстве E^n , которая, как известно [2], равна количеству параметров, необходимых и достаточных для свободного задания фигуры C .

Произвольная c -мерная линейная фигура (c -плоскость) однозначно определяется своими $(c+1)$ независимыми точками (симплексом). Каждая точка в E^n определяется n параметрами, следовательно, симплекс c -плоскости однозначно задается $n(c+1)$ параметрами. Но в этой c -плоскости имеется множество симплексов, которые определяют эту же c -плоскость. Так как в c -плоскости произвольная точка определяется c параметрами, то размерность множества эквивалентных для c -плоскости симплексов будет $c(c+1)$. В итоге получаем

$$e_c^n = n(c+1) - c(c+1) = (c+1)(n-c). \quad (1)$$

Аналогичным образом можно определить количества необходимых параметров для задания c -плоскостей, принадлежащих фигуре A (e_c^a) и фигуре B (e_c^b):

$$e_c^a = (c+1)(a-c); \quad e_c^b = (c+1)(b-c). \quad (2)$$

Число параметров ($e_{n,o}$), необходимых для обеспечения данного позиционного отношения, определяется формулой

$$e_{n,o} = e_c^n - e_c^a - e_c^b, \quad \text{или} \\ e_{n,o} = (c+1)(n+c-a-b). \quad (3)$$

Формула (3) позволяет вычислить количество параметров, необходимых и достаточных для обеспечения любого позиционного отношения линейных фигур в пространстве произвольной размерности.

Рассмотрим пример для четырехмерного пространства. В E^4 пусть имеем отношение принадлежности точки B и гиперплоскости A (рис. 2).

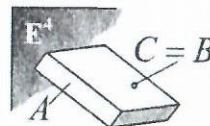

Рис. 2

В этом случае $B = C$, а размерности данных фигур будут $n = 4$, $a = 3$, $b = c = 0$.

Подставляя эти значения в формулу (3), получаем

$$e_{n,o} = (0+1)(4+0-3-0) = 1,$$

т.е. для обеспечения отношения принадлежности точки

и гиперплоскости в четырехмерном пространстве необходим всего один параметр.

Это, в свою очередь, означает, что для задания точки, принадлежащей уже заданной гиперплоскости, можно свободно выбрать три параметра (вместо четырех), а роль четвертого параметра играет условие принадлежности.

На трехкартинном плоском комплексном чертеже четырехмерного пространства рассмотрим задачу построения точки M , принадлежащей произвольно заданной гиперплоскости (рис. 3).

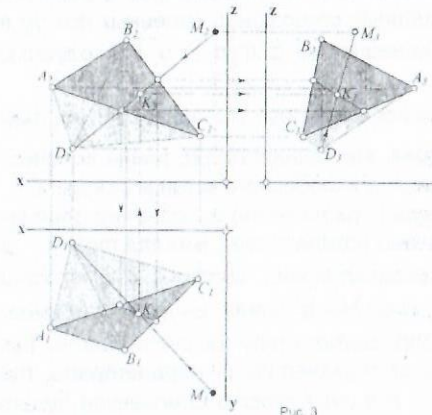

Рис. 3

Пусть гиперплоскость задана тремя проекциями ее симплекса $ABCD$.

Для построения какой-либо точки, принадлежащей этой гиперплоскости, как уже доказано, можно свободно выбрать ее три параметра.

Если в качестве этих параметров выберем декартовы координаты x, y, z , то они, очевидно, однозначно определяют пару проекций M_1, M_2 искомой точки.

Для построения третьей проекции (M_3) можно использовать точку пересечения прямой MD

с плоскостью (ABC), построение которой возможно, так как имеются две

проекции прямой MD . На чертеже построены три проекции K_1, K_2, K_3

этой точки, а на третьей проекции D_3K_3 прямой DK будет расположена

искомая проекция M_3 .

искомая проекция M_3 .

Литература

1. Согомонян К. А. Линейно-конструктивные методы формообразования (геометрическое моделирование). – Ереван: Ацтастан, 1990. – 214 с.
2. Джапаридзе И.С. Начертательная геометрия в свете геометрического моделирования. – Тбилиси: Ганатлеба, 1983. – 208.